

NOVELA MIROSLAVA KRLEŽE
BITKA KOD BISTRICE LESNE
U PRIJEVODU ZOLTÁNA CSUKE

Stjepan Blažetin

“Što prevođenje jest?” – postavlja sebi pitanje Krunoslav Pranjić u knjizi *Jezik i književno djelo* te odmah i odgovara: “Pronalaženje jednakovredna izraza u drugome jeziku – jedan je od mogućih odgovora; no jednakovrednost je lakše postići u sadržaju negoli u izrazu, prije gramatički, stilistički već teže, pogotovu kad su posrijedi nijanse koje najjasnije očituju vlastitost jednog jezika.” (Pranjić 1986: 155).

Svakome tko je barem jednom pokušao prevoditi neki tekst i razmišljao o prirodi poteškoća kojima se usput susretao izneseni problemi moraju biti poznati. Prenijeti tekst iz jednog jezičnog sustava u drugi moguće je samo djelomično između ostalog i stoga što se ti sustavi razlikuju. Konotacijama koje pobuđuje u čitatelju tekst na nekom jeziku nije moguće naći stopostotnu zamjenu u drugom jeziku. Dodamo li tomu različitu povijesnu, kulturnu itd. tradiciju unutar kojih se razvijaju književni izrazi jednog ili drugog jezika neće biti teško zaključiti da savršenog prijevoda nema.

Na temelju prijevoda Krležine novele *Bitka kod Bistrice Lesne* iz pera Zoltána Csuke pokušat ću pokazati kakvim se načelima rukovodi ovaj prevoditelj, koji se problemi neminovno javljaju tokom prevođenja Krležinih djela na mađarski jezik.

Krleža vjerojatno nema niti jedan tekst u kojem ne bismo mogli naći mađarizme, što više, nerijetko ubacuje cijele rečenice pa katkad i pasuse na mađarskom jeziku. Takvi su dijelovi u originalu stilski snažno obilježeni i simboliziraju sveprisutnost mađarskog jezika i ekspanzionističku politiku mađarskih vladajućih krugova prema Hrvatskoj. U tom kontekstu Mađarske državne željeznice (MÁV) bit će jedan od središnjih simbola Krležine proze. Nije to drugačije ni u ovoj noveli.

Idu Madžari, ide i on! Svejedno! *Madžar ember! Alamvasút! Mora se.*

Ha a magyarok mennek, ő is megy. Mindegy! “*Magyar ember*”.
*Allamvasút! Muszáj menni!*¹

---

1 *Sva isticanja u tekstu su moja, S. B.*

“Államvasút!” i “Magyar ember!” za mađarskog čitatelja nije nikakav negativan simbol pa se na taj način gubi jedno značajno stilsko obilježje originalnog teksta. Krleža, ustalom, mađarske riječi ovdje prilagođava hrvatskom fonološkom sustavu pa tako nisu napisane mađarskim pravopisom. Prevoditelj ih je mogao ostaviti isto tako kako stoje u originalu čime bi se sugeriralo da te izraze valja dekodirati drugačije nego ostali tekst. U ovakvim slučajevima mogla bi pomoći i bilješka na dnu stranice koja bi objasnila gorenavedeni problem. Csuka, inače, za razrješavanje drugih problema rabi ovu metodu i u spomenutoj noveli.

Na ovom mjestu valja istaknuti i problem prevođenja onih dijelova novele koji su napisani kajkavskim dijalektom ili koji u sebi sadrže izrazite kajkavizme u svrhu stilizacije. Zbog različitog povijesnog razvoja mađarskog i hrvatskog književnog jezika i drugačije dijalektalne slike, tekstove na kajkavskom dijalektu i kajkavizme nije moguće prevesti adekvatno na mađarski jezik. Prevoditelj je ponegdje pokušao arhaizmima i provincijalizmima obojiti prijevod dijalektalnih dijelova, ali bez većeg uspjeha. Te ubačene riječi, pošto ih ima vrlo malo, samo strše i nemaju pravu funkciju. Smatram da se prevoditelj trebao opredijeliti za jednu od dviju mogućnosti: ili dosljedno prevoditi takve dijelove teksta na mađarski književni jezik ili dosljedno arhaizirati, ubacivati provincijalizme, ili nekim drugim jezičnim elementima odvojiti te dijelove od ostalog teksta.

Proletarizirat će vam se djeca! Buju bogčija postali, razumete?

– Je. A kaj ja nis bogec, gospon doktor? Em smo mi bogčija!

Proletársorsra jutnak a gyerekei, érte-e? Földönfutó koldus lesz belőlük, érte-e?

– Értem, értem. De hát én nem vagyok tán kóduš, doktor úr? Hiszen mindannyian azok vagyunk!

U odlomku se vidi da riječ “bogec”, kada govori službenik, prevoditelj zamjenjuje s “koldus” a kada govori zagorski seljak s “kóduš”. Valja, međutim, reći da Krležin službenik na Markovom trgu u početku govori književnim jezikom, ali kako se razgovor odvija i Vid Trdak nikako ne shvaća što mu ovaj govori, već tvrdoglavo ponavlja svoje, službenik, pomalo već iziritiran, iznerviran, u afektu, progovara upravo na ovom mjestu kajkavski kako bi možda na taj način uvjerio seljaka da ovdje nema pomoći za njega. Krleža time ujedno pokazuje podrijetlo službenika koji je naučio književni jezik popevši se na društvenoj ljestvici, ali kada

više ne kontrolira svoje osjećaje i on se odaje. Prijevod cijelog razgovora ne sadrži nikakve provincijalizme, niti arhaizme osim ovdje navedenog pokušaja koji je k tomu pogrešan. Čini mi se da je najbolje rješenje ovakve dijelove prevoditi mađarskim književnim jezikom bez stilizacije.

Posebno je pitanje prevođenje vlastitih imena. Osobna imena i prezimena kod Krleže skoro uvijek donose nekakvu dodatnu obavijest o karakteru dotičnog lika. Na primjer: Pesek Mato, Križ Matija, Palčić. Csuka je osobna imena, sasvim ispravno, ostavio kao i u originalu, ali u tome nije bio dosljedan. Što se tiče stranih osobnih imena i prezimena Krleža pravi malu distinkciju. Imena nižih časnika ili običnih domobrana stranog podrijetla piše prilagođeno hrvatskom fonološkom sustavu. Na primjer: Šmit, Rucner. Kada se, međutim, radi o visokim časnicima s obiju strana bojišnice, koji odlučuju o sudbini naših domobrana, Krleža njihova imena ispisuje u potpunosti i u originalu. Na primjer: Rikard Weisersheimb, Ritter von Reichlin-Meldegy und Hochenthurm ili barun von Frederiks. I ona imena koja su prilagođena hrvatskom fonološkom sustavu u prijevodu Csuka piše u originalu: Šmit – Schmidt, Rucner – Rutzner. Time ih izdvaja iz hrvatskog okruženja kamo ih je, po svemu sudeći, Krleža ubrajao. Za njega su oni zapravo “domaći” stranci, slični zagorskim domobranima. Kada govorimo o vlastitim imenima valja napomenuti da je Csuka katkad našao izvrsna rješenja. Mislim ovdje na adekvatnu zamjenu imena životinja i na prevođenje nekih toponima na mađarski jezik bez čega prevedeni tekst zapravo ne bismo mogli ispravno dekodirati.

I tako sedam naših domobrana napajalo ujutro, o podne i podveče svoga Cvetana i svoga Lisaka i svoju bolesnu i sušičavu Rumenu, svaki božji dan ljeti i zimi, (...)

S a mi honvédeink így itatgatták reggel, délben vagy estefelé Virágjukat és Riskájukat, beteg és kehes Tarkájukat a nyár vagy a tél minden istenáldotta napján, (...)

Jezuševo i Sveti Jalžabet i Sveti Ivan pozvat će se opet Lisjakom i Vučjom Jamom kao i prije toga, pa nikome ništa!

(...) és hogy Jézusfálvát, Szentersébetet és Szentivánt holnap már megint Rókásnak meg Farkasüregnek hívják, akárcsak azelőtt, s minden marad a régiben!

Premda toponime u principu ne prevodimo, pa u skladu s time to ni Csuka ne čini ovdje taj postupak ima svoje potpuno

opravdanje. Krleža, naime, suprotstavlja kršćanske i pretkršćanske toponime istih lokaliteta naglašavajući tako bezvremenost ili vječnu patnju, vječno trajanje ljudi na ovim prostorima bez obzira na režime i ideologije. Kako bi se taj dio teksta mogao na ovaj način shvatiti prevoditelj je morao primijeniti ovakav postupak.

Sintagme tipične za hrvatski jezični izričaj koje proizlaze iz hrvatske povijesne, društvene i kulturne tradicije Csuka razrješava uglavnom trojako. Katkad ne objašnjava takvu sintagmu već jednostavno prevodi na mađarski jezik.

(...) ali sav taj gospodski, doktorski, kraljevskotrojedni stroj i sve kraljevske uredbe tog činovničkog stroja omalovažavale su onaj silni i nesavladljivi život u njima, (...)

(...) de ez az egész doktori, úri, királyi hármás gépezet valamennyi királyi rendelettel és hivatalnoki masinériával lebecsülte a parasztban rejő hatalmas és legyúrhetetlen életerőt, (...)

Krleža se ovdje poigrava sa sintagmom “trojedna kraljevina” kako su poslije mađarsko-hrvatske Nagodbe iz 1868. godine zvali Kraljevinu Hrvatsku u sklopu Austro-Ugarske Monarhije. Sintagmom “kraljevskotrojedni stroj”, u kojoj je prvi član u odnosu na uobičajeni gore već navedeni povijesni termin u inverziji, pisac označava svoj ironični odnos prema vlastitoj državi i vlasti u njoj. Csukin prijevod “királyi hármás gépezet” za mađarskog čitatelja, ukoliko on nije dobro upoznat s poviješću Hrvatske, ne donosi nikakvu dodatnu obavijest, ne budi u njemu nikakve asocijacije, pa će on uspjeti iščitati samo jedno značenje a to je da “trojedni stroj”(“hármás gépezet” sačinjavaju “gospoda, doktori i kralj”) “doktorok, úrak és a király”. Krležina veličina je upravo u tome da je uspio jednom sintagmom izraziti i prvo i drugo navedeno značenje i k tomu je, istodobno, signalizirao da sintagmu treba shvatiti u ironijskom ključu.

Drugi put sličnu sintagmu u sličnoj situaciji Csuka objašnjava unutar teksta novele proširujući tako izvorni tekst.

(...) pa se čulo da se podigli neki u Zeleni kader (ali taj više šiša bogataše nego kmetove, taj Zeleni kader, pak će već nešto biti što će biti).

(...) s azt is beszélték, hogy voltak akik felkerekedtek s beálltak a zöld káderbe; (persze a zöld lombok, mezők bujdosó katonái inkább a gazdagokat kopasztották, mint a parasztokat, s majd csak lesz, ami lesz).

Ubačeni tekst točno objašnjava što je “Zeleni kader”, ali ruši ritam izvorne rečenice, a nestaje i ponavljanje prisutno u izvorniku. Čitajući prevedeni tekst stječemo dojam kao da čitamo neki jednojezični rječnik. Mišljenja sam da bi objašnjenje u bilješci bilo puno sretnije rješenje.

Treći način koji primjenjuje Csuka za razrješavanje takvih situacija su bilješke na dnu stranice.

(...) gledao preko njega u zrak i punio Riz-Abadie-tuljiće srednjefinim Be-ha-duhanom i slagao cigarete jednu za drugom u škatulju koja tek što nije bila puna.

(...) úgy nézett át rajta, mintha üres levegő lenne előtte s középfinom Bé-Há dohányát csak töltögette a Riz Abadie hülnikbe, s egymás után rakosgatta a kész cigarettákat már-mar megtelt dobozába.

U bilješci nalazimo ispisanu skraćenicu “Bé-Há” – “Bosznia-Hercegovina”. Takav je postupak sasvim opravdan jer kad bi prevoditelj u rečenici ispisao potpuni naziv rečenična konstrukcija bi propala. Šteta što se ovim načinom davanja dodatne obavijesti čitatelju o važnim zbivanjima i kulturnopovijesnim okolnostima prevoditelj u ovoj noveli služi samo jedanput a i u cijelom ciklusu novela *Hrvatski bog Mars (A horvát hadisten)* svega nekoliko puta. Čitanje usputnih bilježaka, istina, ometa jedinstveno doživljavanje teksta, ali ujedno pomaže u recepciji. Uostalom, skoro sva hrvatska izdanja ovih novela od 1946. godine sadrže i *Tumač domobranskih i stranih riječi i pojmova* na kraju knjige. *Tumač* je sastavio sam autor pa između ostalog posebnu pozornost posvećuje sintagmi “Zeleni kader”, objašnjava što valja podrazumijevati pod “trojednom kraljevinom” itd. Ako je hrvatskom čitatelju potreban takav tumač onda zasigurno i mađarskom.

Kad se pažljivo usporedi originalni i prevedeni tekst možemo zamijetiti jednu zanimljivu pojavu koju ja uvjetno imenujem “proširivanjem”. Csuka, naime, često suvišnim dodavanjima u prijevodu proširuje Krležine rečenice. Paradoksalno, rezultat ovakvih proširivanja obično je sužavanje smisla prevedenog teksta.

Držao je u lijevoj ruci lulu i neobično je djelovao na Vida Trdaka.

Bal kezében a pipáját szorongatta, s valahogy lesújtó hatást tett Trdak Vidre.

Krleža ne precizira kako je djelovao na Trdaka Vida prizor obješenog Rucnera. Prijevod, međutim, izričito imenuje to djelo-

vanje: “lesújtó hatás/djelovalo je porazno ili zaprepastio se. Prilog “neobično” ne stvara izrazito negativne osjećaje. Krleža na ovaj način želi ukazati na jedno ratnim kaosom zbrkano duševno stanje (strah, nelagoda, zavist, olakšanje, mržnja itd.) što određuje ove jednostavne ljude u metežu koji ne razumiju i kamo su dovedeni bez vlastite volje. Preciziranjem osjećaja Csuka bitno sužava semantičko polje rečenice što nije ničim opravdano.

Sljedeći ulomak ponovo potvrđuje da su proširivanja takve vrste nepotrebna.

– Slušaj me, Viktore, rekao mu je bataljonski zapovjednik pred polazak na dopust. – Ja te puštam s fronte! Dobro je! Ali mi zadaj pošteni riječ da ćeš tu svoju kuju ustrijeliti na svaki način!

– Ide hallgass, Viktor! – szólt hozzá a zászlóaljparancsnok, mielőtt a boldogtalan ember szabadságra indult. – Én elengedlek a frontról! Rendben van! De add becsületszavadat, ha a fene fenét eszik is, agyonlövöd a szukádat!

Sintagma “boldogtalan ember”/”nesretan čovjek” ne nalazi se u originalnom tekstu. I to nije slučajno! Kako bi mogao biti čovjek nesretan kada odlazi kući s fronte, usprkos činjenici, da ga je žena prevarila? Tim odlaskom, barem za neko vrijeme oslobodit će se ratnog užasa. Krleža ništa ne izjavljuje kategorički. Čitatelj će, uostalom, pomoću konteksta sam donijeti sud o Viktoru. Ne treba sputavati čitateljevu slobodu, treba vjerovati u njegovu zrelost!

Zbog ograničenog prostora bio sam prisiljen izostaviti nekoliko primjera te nisam mogao upozoriti na problem vojne terminologije i životinjskih naziva. Ovom prilikom iz istih razloga nisam se pozabavio ni očitim pogreškama prevoditelja.

Nedostaci i stilske nedosljednosti prevedenog teksta mogli bi se otkloniti većom koncentracijom na originalni tekst što bi pridonijelo autentičnijem prijevodu Krležinih tekstova. Podariti stilsku vrijednost Krležinim tekstovima ili bilo kojem književnom tekstu i u prijevodu pokušati ponovo stvoriti i materijalizirati u drugom jeziku duh a ne samo sadržaj originala zadatak je svakog istinskog prevoditelja. Pišući možda više o nedostacima nego o vrlinama ovoga prijevoda nisam ga želio omalovažavati. Jednostavno želim reći da uporednom analizom prijevoda i originala ponekad možemo doći i do stilskih vrednota originalnog teksta kojih inače nismo ni svjesni.

LITERATURA

- A magyar nyelv*
1966 *A magyar nyelv értelmező kéziszótára*, Akadémia Kiadó, Budapest 1966.
- Bakos, F.
1978 *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémia Kiadó, Budapest 1978.
- Krleža, M.
1963 *A horvát hadisten*, Európa Könyvkiadó, Budapest 1963.
1982 *Hrvatski bog Mars*, NIŠRO Oslobođenje – IKRO Mladost, Sarajevo-Zagreb 1982.
- Lasić, S.
1987 *Mladi Krleža i njegovi kritičari 1914-1924*, Globus, Zagreb 1987.
1989 *Krležologija V, Književnoznanstvena metoda i literatura o Krleži 1964-1981*, Globus, Zagreb 1989.
- Mamić, M.
1993 *Mađarski elementi u Krležinim djelima, u Jezik, Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, prosinac 1993: II(41).
- Palich, E.
1968 *Magyar-szerbhorvát kéziszótár*, Terra, Budapest 1968.
- Pranjić, K.
1985 *Jezik i književno djelo*, Nova prosveta, Beograd 1985.
1986 *Jezikom i stilom kroza književnost*, Školska knjiga, Zagreb 1986.
- Simeon, R.
1969 *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb 1969.

Skok, P.
1971

Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1971.

Srpskohrvatsko-mađarski rječnik
1968

Srpskohrvatsko-mađarski rječnik /Szerbhorvát-magyar szótár, Pokrajinski zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad 1968.

РЕЗЮМЕ

Золтан Чука считается самым известным переводчиком произведений Мирослава Крлежи на венгерский язык. Поэтому его деятельность имеет большое значение для хорватской и венгерской литературы и для культуры вообще.

В настоящей работе автор ставит своей целью показать существующие (или несуществующие) принципы, которыми руководствовался З. Чука при переводе произведений М. Крлежи на венгерский язык. Пользуясь сопоставительным анализом подлинника и венгерского перевода автор обнаружил определённые стилистические ценности оригинального текста, обойдённые вниманием исследователей при чтении произведений только на хорватском языке.